

İSLAM'DA EĞİTİMİN AMACI ALLAH'IN RAZI OLDUĞU İNSANLAR YETİŞTİRMEKTİR

Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK

Amaç açısından din ve eğitim ilişkisini değerlendirir misiniz?

Normal şartlarda eğitim bilimi, eğitimin amaçlarını belirlemez, ahlâk ilmi belirler. Çünkü ortaya koyduğumuz davranışlarımızın iyi veya kötü olduğunu, normatif bi-

lim olan yani değer üreten bir bilim olan ahlâk ilmi belirler. Ama çoğu zaman eğitimin amaçlarını devletler "iyi bir vatandaş" yetiştirmek için, dinler de "dindar insan" yetiştirmek için belirlemektedir. Çoğu zaman ahlâk ilmi ile dinin ortaya koyduğu değer-

ler örtüştüğünden eğitimin amaçları açısından din ile ahlâk ilminin beraber hareket ettiği düşünülebilir. Genellikle felsefenin beslediği ahlâkî normlar ile dinin ortaya koyduğu ahlâkî değerler örtüşmez, bu bakımından dinler kendileri açısından müstakil

amaçlar ortaya koymaktadır. Hassaten İslam dini gibi semavî dinler, yalnızca bu dünyada iyi davranışlara sahip insanlar yetiştirmekle yetinmezler, ayrıca kişileri ahiret hayatında da kurtuluşa erdirecek davranışları kazandırmayı hedeflerler. Bu bakımdan başta İslam dini olmak üzere semavî dinler, amaç açısından günümüz eğitim sistemlerinden ayrılmaktadır. İslam dinine göre eğitimin amacı, hem kendi dünyasında mutlu hem diğer insanlarla uyumlu ve Allah'ın razı olduğu insanlar yetiştirmektir.

İslam eğitim felsefesinin ana unsurları nelerdir? Dinamik bir eğitim felsefesi deyince ne anlamalıyız?

İslam eğitim felsefesinin ana unsurlarından söz etmemiz gerekirse, dinî bir eğitimi esas alması hasebiyle Allah'ı, varlığı, insanı, bilgiyi, hikmeti ve ilmi temel alan bir anlayışın beslediği bir eğitimden söz etmemiz gerekmektedir. Aslında felsefede Tanrı anlayışı metafiziğin bir konusu olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple felsefede ilk varlık çoğu zaman Tanrı ile bir tutulmaktadır. Şüphesiz Tanrının bu şekilde ele alınması konuyu muğlak hale getirmektedir. Meşhur filozof İbn Sina, Aristoteles'in Metafizik adlı eserini kırk defa okumasına ve hatta ezberlemesine rağmen eserin muhtevasının İbn Sina'yı sonunda üzerinde çalışmayı bıraktıracak derecede bocalattığı anlatılır. İbn Sina, bir gün bir kitap pazarında şans eseri Farabî'nin Metafizik adlı kitabının ne için yazıldığını açıklayan bir risalesini satın alır. Bunu okuduktan sonra İbn

Sina, Metafizik'in temel gayesinin, Tanrı hakkında araştırma yapmak olmadığını anlar. Felsefenin ortaya koyduğu Tanrı anlayışı ile İslam'ın Allah tasavvurunun uyuşmamasından olsa gerek İbn Sina, böyle bir yargıya varmış olmalıdır. Bu çelişkiye işaret etmek için Pascal da: "Bana filozof ve bilim adamlarının (tanıttığı) Tanrı değil, İbrahim, İshak ve Yakub'un (anlattığı) Tanrı gerek." demiştir. Kur'an'ın bizlere tanıttığı Allah, felsefecilerin tanrı anlayışıyla bağdaşmaz. Bu sebeple hem zâtı hem de sıfatlarıyla benzeri ve ortağı olmayan bir Allah anlayışı İslam eğitim felsefesinin ana konusunu belirlemektedir. Buna

bağlı olarak "Mutlak Varlık" anlayışı ile aynı husus ortaya konulmaktadır. Çünkü varlık, gerçek anlamda inkâr edilemediği gibi, duyular ve tasavvurlarla da kavranamaz; zira varlığın temeli ne madde ne ruh ne de hayata dayandırılmaz. Varlık, yalnızca mutlak olarak varlıktır. Bu da ezeli ve ebedi varlık olup yokluğu imkânsız kılan varlıktır. Bundan dolayı Gazalî, "Yokluk, varlığın olmayışından ibarettir." dedikten sonra nur da varlık gibi mevcuttur, karanlık ise ışığın olmaması durumudur, demektedir. Çok doğru, zira aydınlık ışığın eseridir. Işığın hızı ve dalga boyutunu ölçebildiğimiz halde, karanlığın

hızı da dalga boyutu da yoktur. Keza sessizlik de sesin olmaması demektir. Sesin hızı ve dalga boyutu vardır, ama sessizliğin yoktur. O halde bizatihi “yok”, var değildir; yokluk, varlığın olmaması durumudur. Kadı Beydavî de, “Yokluk, ya da varlığın kaybolması (fakd), bir şeyin yerinin bilinmeyecek kadar hissi (duygusal) algı alanından yok olması demektir.” diyor. Aslında yokluk, ters taraftan varlığın ikrarıdır.

Kur’an’da Allah’ın zatına yapılan atıflardan sonra, en çok işaret edilen konuların başında insan gelmektedir. Bundan dolayı İslam eğitim felsefesinin ana konularından birini insan oluşturmaktadır. Kur’an, insanın mahiyeti, ruhî durumu, görevleri, zaafı ve kaderi gibi konuları üzerinde çokça durur. Kur’an

adeta “insanı, bir bakıma Allah’ın karşısında olan bir kutba yerleştirir”. Bu karşı kutup asla Allah’ın zıddı anlamında değil, insanın taşıdığı önem itibarıyla ve muhatap olması hasebiyledir. İslam, insanın yapısını gerçekçi bir şekilde ortaya koyduktan sonra, en üstün hakikatin insana ait olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple Allahü Teâlâ: “Andolsun, biz insanoğlunu keremli (şerefli) kıldık.” (İsra, 17/70) buyurmaktadır. Bunun dışında bilgiyi esas alan İslam eğitim felsefesi, yanılmaz ve yanlışa düşmez bir bilgi kaynağının insanın düşüncesini beslemesini temel alır. Bundan dolayı Allah’ın gönderdiği vahiy ve vahiy ile desteklenen Peygamber’in paylaştığı bilgi, esas bilgiyi oluşturur. Şüphesiz akıl da bu bilgiyi anlamlandırmada önemli bir rol üstlenmektedir. İslam eğitim

felsefesinin bütün ana unsurlarını konuşmak bir röportajın muhtevasını çokça aşacaktır. Bunun için konuyu fazla uzatmak istemiyorum. Bu kadar açıklama yeterlidir sanırım.

Batı eğitim felsefesiyle temel farklarımız nelerdir? Bu tespitlerin bizi taşıması gereken yer neresi olmalı?

Bizler kısaca eğitim felsefesini, felsefenin eğitime uyarlanması olarak tarif edebiliriz. Bu açıdan bakıldığında İslam eğitim felsefesinin, Batı eğitim felsefesiyle ayrıldığı birçok temel nokta vardır. Bilindiği gibi felsefenin kendisi ve felsefî görüşlerin kaynağı, Antik Yunan’dan bu yana Batı düşüncesi hançeresinde gelişen, şekillenen ve ifadesini bulan, aklın ürettiği bilgiyi yine akılla işleyen bir dünya görüşünü ifade etmektedir. Her ne kadar İslam dünyasında akıl

hiçbir alanda devre dışı bırakılmamışsa da, tek başına aklın insanlığı doğru olana iletmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Zira bizde temelde vahiyle beslenen bir akıl devreye girmektedir. Pek çok alanda farklılaşmaya ana sebep budur. İslam'da insanların ortaya koydukları davranışların iyi veya kötü, faydalı veya zararlı oluşunun yanında ayrıca mübah veya haram oluşu da kategorize edilmiştir. Akıl, bir şeyin gerekli olup olmadığını ya da faydalı veya zararlı olup olmadığını bilebilir ama mübah veya haramlığını bilemez. İnsanoğlu, biri düşünen diğeri hisseden iki zihne sahiptir. Bunların karşılığı, günlük hayattaki dilde akıl ve kalptir; biri düşünceyi diğeri ise duyguyu ifade eder. İnanmak her ne kadar akılla ilişkili olsa bile daha çok duygusal bir yön taşır. Bu yüzden iman bir kalp işidir. İslam eğitim felsefesinin, Batı eğitim felsefesinden ayrıldığı bir diğer nokta, Batı eğitim felsefesinde teorik olarak ortaya konulan esasların ne kadarı eğitime dönüştüğü yani pratize edildiği önemli olsa da çok belirleyici değildir ama İslam eğitiminde teori ile pratik asla birbirlerinden ayrılmazlar. Hatta pratiğin daha çok ele alınıp işlendiğini ifade etsek mübalağa etmiş olmayız. Bu sebeple fıkıh ilminde insan davranışları "ef'alu'l-ibad" adı altında çeşitli derecelerle sorumluluğa bağlı olarak ele alınmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak bu kadarını dile getirmemiz konunun anlaşılması bakımından yeterlidir sanırım. Bu tespitlerin bizi nereye götüreceği hususuna gelince, İslam'ın kendine has

bir eğitim felsefesinin olduğunu ve bu anlayışın bizim eğitim sistemlerini beslemeye yeterli olduğunu bilmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Eğitimin akıl ve hikmet boyutlarını çözmüş bir medeniyetiz. Çünkü esinlendiğimiz kaynak belli. Bugün ise insanı akıl ve hikmet boyutunda inşa edecek unsurlarla bağımız maalesef zayıf... Muhkem bilgileri doğru kodlarla günümüze taşımakta ne tür bir sıkıntı olduğunu düşünüyorsunuz?

İnsanın sağlıklı bir hayata tutunması ve mutlu bir yaşantıya sahip olması, iki şeye bağlıdır: Doğru bir bilgi kaynağından beslenmek ve temiz bir hayat yaşamak, temiz hayat yani ahlâklı bir kişilik. Doğru bilgi önemlidir, zira doğru davranışa sebep olur. İslam eğitim felsefesinde bilginin doğru olması tek başına yeterli görülmez, ayrıca bu bilginin hayata geçirilmesi ve

pratize edilmesi de istenir. Bunun için İmam Gazali: "İlmin şerefi, onunla amel etmektir. İlmi; Zihar, Lian, Selem, İcare ve Sarf'ı sanıp onu amel etmekle Allah'a yaklaşacağını sanan kimse delidir." demiştir. Zaten Kur'an'da, Cuma Suresi 5. ayetinde, bilgi sahibi olup da onu hayatına aktarmayanlar, kitap yüklü eşeklere benzetilmiştir. Bundan hareketle kişinin hayatında billurlaştırdığı bilgilerin başkalarına etkisinden söz edilebilir. O yüzden Kur'an Saf Suresi 2. ayetinde bizlere: "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" diye ihtarda bulunuyor. Keza ünlü âlim Abdullah Suri de şöyle der: "Söz söylersin, amel etmezsin faydasız olur. Sen kendi sözünden fayda almayınca, gayrısı nasıl alır?" Akıl ve hikmetle bezenmiş bilgilerin, insanların günlük hayatına anlam katması beklenir ki buna ahlâklı yaşama deriz.

Günümüzde aşırı derecede dünyevileşmenin getirdiği sıkıntılarının başında, ahlâklı bir yaşantı tarzını yeni nesillere aktaramayışımız gelmektedir. Hep söylüyorum, yine de söylemekte bir beis görmüyorum. Günümüz Müslümanının en büyük problemi, Allah vardır diye inandıkları halde Allah yokmuş gibi yaşamalarıdır. Ayrıca akıl ve hikmet konusuna kısaca değinmek gerekirse, İslam eğitim felsefesinde akıl, yalnızca rasyonaliteye tekabül eden bir özelliğe sahip değildir. Aklın aynı zamanda ahlâkî bir zemini vardır, bundan hareketle nefsin kontrol altına alıp buna göre doğru bir şekilde hareket edene akıllı denilmiştir. Hikmet ise, Nübüvvet yardımı olmadan akıl ve ilimle doğruya isabet etmektir. El-

bette bu tarz bir doğru yine temelde akıl ile bulunacağından İslam eğitim felsefesinde akıl önemli bir temel öğe olarak ele alınmaktadır.

İnsanın iç dünyasının eğitimi, şahsiyet eğitimi, insanın terbiyesi konusu hiç şüphesiz en elzem konu. İnsan yetiştirme konusunda geçmişin bereketli dünyasını bugün pek bulamıyoruz. Nasıl değerlendiriyorsunuz?

Geçmişteki eğitim kurumlarımızın başarısı ortaya koydukları ile ortadadır. Öğrencilere öncelikle ilmin önemi ve ilmin ahlakla iç içe oluşu bilinçli bir şekilde verilmekte idi. Buna bağlı olarak ilim ehlinin değeri de benimsettiliyordu. Dolayısıyla öğrenci, hocalarına karşı inanılmaz bir

saygı ile bağlı olurlardı. İslam âleminde âlimlere ve özellikle kendilerine ilim öğreten hocalara karşı büyük bir saygı ve itaat vardır. Bu sebeple âlimler, kendi hocalarının hiçbir sözünü kaçırmamaya ve kaydetmeye çalışmışlardır. Mesela Malikî mezhebinin temel kaynaklarından biri olan el-Müdevvenetü'l-Kübrâ adlı fıkıh eseri, İmam Sahnun'un, İmam Malik'in öğrencisi Abdurrahman b. Kasım el-İtkî'den hocasının yani İmam Malik'in görüşlerini sorması üzerine derlenen ve elimizde bulunan haliyle 16 ciltlik muazzam bir eserdir. Keza İmam Şafiî adına elimizde bulunan en temel fıkıh kaynaklarından biri olan el-Umm adlı eser de, İmam Şafiî'nin öğrencisi el-Müzenî tarafından alınan notlarla bizlere ulaşmıştır. Öğrencinin kendisine ilim öğretenlere karşı olan bu saygısı, hocaların hem ilimlerine hem de ahlaklarına olan bağlılığının bir sonucuydu. Bu sebeple hocalar öğrencileri için birer rol modeli teşkil ediyorlardı. Böyle olunca öğrenciler, bütün halleriyle hocalarına benzemeye gayret gösteriyorlardı. Biliyorlardı ki, İslam dini ilim ile ahlakı asla ayrı düşünmemiştir.

Vahyin ışığında akıl konusu, hayatın her alanına damgasını vurması beklenen bir konu... Bununın fıkıh ve kelama yansımaları da var ve kaçınılmaz. Yine de, itikadi bakış olarak keoni ayetlerin okunması, fitrat olarak insanın değerlendirilmesi, ahlakın vahiy ışığında şekillenmesi temelde akli kullanmamız gereken en önemli konular... Siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tabi bu konu hakkında bir kitap yazılsa yeridir. "İslam Medeniyetinde Eğitim Felsefesi" adlı kitabımızda da yazdığımız gibi Kant, "İnsan aklı, bilgisinin belli bir türünde özel bir kaderle karşı karşıyadır. Bu bilgisinde insan aklı, öyle sorular tarafından rahatsız edilmektedir ki, akıl onları ne çözebiliyor; ne de yadsıyabiliyor." demektedir. Dolayısıyla Kant, insan aklının bizim Allah ile eşya ile ve âlem ile ilgili bütün problemlerimize çare olamayacağına işaret etmektedir. Aslında çokça referans gösterilen objektif akıl, eşyadan kazanılmış determinist ve mekanist bir yapıdır. Zira bu akıl, alışılmış eşya düzeninin kendini zekâyâ kabul ettirmesiyle aklın determinizme ve

mekanizme uygun bir şekilde yürütülmesidir. Bu sebeple aklın ve mantığın prensipleri dediğimiz şeyler, haddi zatında eşyaya uygun düşünmeyi ifade eder. Yunan kültürü ve Modern Avrupa Kültürü'nde akıl kavramı "nedenlerin kavranması" yani bilgiyle irtibatlı olarak kullanılır. Arap diliyle şekillenen İslam düşüncesinde ise akıl, temelde davranış ve ahlâkla ilgilidir. Çünkü akıllı kimse denildiğinde, nefisini durdurup onu hevasına uymaktan alıkoyan kimse anlaşılmalıdır, bu da şüphesiz ahlâkî bir davranışı ifade etmektedir. Batı dünyasında kabul edilen ve işlenen akıl ile İslam dünyasındaki akıl kavramının ayrıldığı en önemli hususlardan biri budur. Ba-

tı'da reel bir yaklaşımı esas alan akıl, bizde aynı zamanda ahlâkî bir yaklaşımı da ifade etmektedir. Ayrıca İslam dünyasında akıl, daima vahiyden destek almıştır. Bu sebeple bizde kelim ilmi, tasavvuf, fıkıh usulü ve hatta dil ilmi yani filoloji temelde akıl yürütme yani günümüzdeki ifadeyle felsefî bir yaklaşımı esas alır. Âlimlerimiz bu alanda olabildiğince akıl yürütmüşlerdir. Bu konuda şimdilik bu kadarını ifade etmekle iktifa etmeyi uygun buluyorum. Daha detaylı bilgi almak isteyenler az önce ifade ettiğim eserimize bakabilirler. Bana bu fırsatı verdiğiniz için sonsuz teşekkür ederim.

Biz teşekkür ederiz.